

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

УДК 368.5

Кривошлик Т.Д.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри страхування,
ДВНЗ КНЕУ імені Вадима Гетьмана

Анотація. Стаття присвячена особливостям державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції в Україні та його ролі в захисті інтересів аграріїв. Досліджено сучасний стан страхування сільськогосподарської продукції та визначені проблеми, які стримують його розвиток в Україні.

Ключові слова: страхування сільськогосподарської продукції, аграрне страхування, Аграрний страховий пул, державна підтримка.

Аннотация. Статья посвящена особенностям государственной поддержки страхования сельскохозяйственной продукции и его роли в защите интересов аграриев. Исследовано современное состояние страхования сельскохозяйственной продукции и определены проблемы, сдерживающие его развитие в Украине.

Ключевые слова: страхование сельскохозяйственной продукции, аграрное страхование, Аграрный страховой пул, государственная поддержка.

Annotation. This article is devoted to the peculiarities of state support of insurance of agricultural products and its role in agrarians' interests protection. The investigated current state of the insurance of agricultural products as well as problems that hinder its development in Ukraine.

Keywords: agricultural products insurance, agricultural insurance, agricultural insurance pool, state support.

Постанова проблеми. Україна є аграрною країною. На сільськогосподарські землі у нас припадає понад 70% території. В державі діє понад 55 тисяч сільськогосподарських підприємств (з яких понад 40 тисяч фермерських господарств). Сільське господарство є однією з головних галузей економіки країни, частка якої у ВВП протягом останніх трьох років коливалася в межах 18-20 % [1].

Незважаючи на помірні умови для веден-

ня сільського господарства, і зокрема, рослинництва, територія нашої країни постійно перебуває у зоні ризикового землекористування, пов'язаного з існуванням ризиків природних явищ та несприятливих погодних умов. Вплив цих ризиків на результати сільськогосподарського виробництва призводить до значних збитків (наприклад, до втрат врожайності, у 2003 році – до 70 %), які у багатьох випадках унеможливають продовження такої діяльності та загрожують сталому розвитку аграрного сектора економіки.

Враховуючи високу залежність агробізнесу від природних та погодних факторів, одним з шляхів мінімізації сільськогосподарських ризиків є страхування сільськогосподарських культур (агросстрахування). Це один із важливих інструментів управління ризиками в сільгоспвиробництві. Проте в Україні спостерігається досить низький рівень зацікавленості сільськогосподарських товаровиробників до аграрного страхування, незважаючи на впровадження механізму його державної підтримки. Тому вивчення процесів, які відбуваються у сегменті страхування сільськогосподарських культур на страховому ринку України, набуває важливого значення.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблеми розвитку страхування сільськогосподарської продукції знайшли своє висвітлення в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких Алескерова Ю.В., Басаков М. І., Вовчак О.Д., Коломін Е.В., Нікітенков Л.К., Осадеч С.С., Полозенко Д.В., Шахов В. В., Шумелда Я.П., Юлдашев Р.Т. та інших дослідників.

Невирішені частини проблеми. Однак не всі аспекти цієї багатогранної проблеми досліджені однаково повно, особливо це стосується страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Тому ця

проблема потребує свого подальшого дослідження, зважаючи на роль, яку відіграє АПК у забезпеченні добробуту населення й продовольчої безпеки країни.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасного стану страхування сільськогосподарської продукції в Україні та обґрунтування ролі державної підтримки в страхових процесах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині основним змістом аграрної політики більшості економічно розвинених країн є державна підтримка аграрного сектора за допомогою різного роду субсидій, дотацій і пільг. Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників може охоплювати різні напрями їх діяльності, включаючи й субсидування страхування. У світі використовуються різні системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. У таких країнах як Канада, США, Іспанія, Росія державою здійснюється субсидування програм мультиризикового страхування; у Франції та Австрії – субсидування страхових премій за об'ємами страховими продуктами; у Швеції страхування аграрних ризиків здійснюється приватними страховиками без допомоги держави.

Багато країн світу наслідують досвід тих країн, де діє модель аграрного страхування за державною участю, і особливо Канадської системи, яка вважається найбільш розвинутою у світі. У Канаді державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників здійснюється через королівські корпорації, які діють у кожній провінції і є державними компаніями, функціонуючими на ринкових засадах. Кожна корпорація розробляє свої програми страхування на основі методичних рекомендацій Федерального Міністерства сільського господарства. Відповідно, там діє кілька державних програм мінімізації ризиків та фінансування фермерів. Так, програма стабілізації чистого доходу виробника і страхування сільськогосподарської продукції, передбачає добровільну участь аграріїв у страхуванні й сприяє стабілізації їхніх доходів шляхом мінімізації втрат урожаю, зумовлених несприятливими погодними умовами та іншими ризиками. Відповідно до цієї програми уряд частково компенсує страхові платежі, сплачені фермерами при страхуванні сільськогосподарської продукції, а також створює сприятливі умови для сплати ними платежів з урахованням сезонності виробництва.

За програмою весняного та осіннього авансування фермерів, аграрій може отримати від асоціації фермерів аванс у розмірі до 250 тис. канадських доларів для тривалого зберігання продукції з метою реалізації її в періоди зростання цін протягом року для одержання максимального прибутку. Перші 50

тис. канадських доларів надаються без сплати відсотків за користування ним, їх сплачує федеральний уряд. Сума авансу не може перевищувати 50% майбутнього доходу від реалізації продукції. Як правило, такий аванс надається восени. Авансовий платіж можна одержати для зберігання пшениці та ячменю. Повертається аванс після реалізації продукції протягом маркетингового року, але не пізніше, ніж через 365 днів.

Крім того, існують провінційні програми підтримки фермерів, а також добровільне страхування сільськогосподарської продукції, яке здійснюють приватні страховики. Розміри субсидій, залежно від програм, становлять 50% - 80% від страхової премії при страховому покритті 50-70%. Субсидія на страхування виплачується королівським корпораціям з бюджетів урядів федерації й провінцій в рівних частинах (25% і 25%). На таких умовах застраховано близько 60% фермерів і 55% сільськогосподарської продукції.

В Європі найкращою вважається комплексна програма субсидованого аграрного страхування, яка діє в Іспанії. Вона передбачає добровільну участь сільськогосподарських товаровиробників в агрострахуванні й здійснюється приватними страховими компаніями, які передають всі ризики в страховий пул. Держава субсидує частину страхових премій, сплачених сільгоспвиробниками та витрати страховиків на актуарні розрахунки, розробку й адміністрування договорів страхування. У разі настання страхового випадку державна компенсація становить 20-50% від розміру збитку.

Іспанська модель аграрного страхування максимально адаптована до європейського ринку й країни ЄС дедалі ширше наслідують саме іспанський досвід субсидування агрострахування. Зауважимо, що достатньо високій рівень його розвитку спостерігається на Кіпрі та в Греції – 100%, в Австрії – 78%, у Швеції – 60%, у Німеччині – 43%. Це обумовлено рядом факторів, серед яких достатньо вагомими є використання державної підтримки сільськогосподарського страхування та особливі умови участі цих країн у спільній аграрній політиці ЄС. У той же час в Іспанії, яка характеризується найбільш досконалою системою агрострахування, рівень його розвитку є найнижчим – близько 26% і пов'язано це з тим, що сільськогосподарська продукція там здебільшого вирощується у закритому ґрунті, відповідно, використовуються й інші інструменти мінімізації ризиків фермерів.

В Україні страхування сільськогосподарської продукції розвивається досить повільно. В 90-х роках минулого століття воно здійснювалося в умовах недостатнього державного регулювання; неефективної системи нагля-

ду й контролю за діяльністю страховиків з боку наглядових органів; нестачі об'єктивної та доступної інформації про стан страхового ринку та діяльність страховиків; прихованості процесу розрахунку страхових тарифів; слабкої правової захищеності інтересів аграріїв за договорами страхування.

Перші кроки у створенні дієвого механізму здійснення страхування сільськогосподарської продукції в Україні були зроблені у 1999 – 2001 рр. завдяки низки законодавчо-нормативних актів, серед яких виділимо такі: Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р. № 1529/99. [2], Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження програми розвитку страхового ринку України на 2001-2004 роки» від 02.02.2001 р. № 98 [3], Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 роки» від 18.01.2001 р. № 2238-III [4]. Основною їх метою було вдосконалення умов фінансування, кредитування та страхування в сільському господарстві.

Крім того, активізації розвитку страхування сільськогосподарської продукції сприяли, створені в 2001 році, пул з страхування сільськогосподарських ризиків, провідна роль в якому належала страховій компанії «АСКА»; Український пул з перестрахування сільськогосподарських ризиків та сервісна (асистанська) компанія «АгроРизик Україна ЛТД», яка займалася розробкою правил страхування сільськогосподарських ризиків, актуарними розрахунками та наданням консультативного допомоги страховикам, які займалися таким страхуванням.

Вирішення проблем стабільності економічного стану сільгоспвиробників та упорядкування відносин в аграрному страхуванні сприяло прийняття у 2004 р. Закону України «Про підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV [5], який передбачав повернення аграрним підприємствам за рахунок коштів державного бюджету 50% сплачених страхових платежів. Відповідно, у 2005 р. з державного бюджету на це було виділено близько 5,8 млн грн, у 2006 р. – 12,5 млн грн. Починаючи з 2007 року, державна підтримка стала більш відчутною, зокрема, у вигляді субсидій для оплати частини страхових платежів було виділено 50,0 млн грн, але фактично використано лише 47,8 млн грн; у 2008 р. – було заплановано 200 млн грн, але фактично виділено лише 72,8 млн грн (табл.1). Надання сільгоспвиробникам державної підтримки позитивно позначилося на загальному стані страхування сільськогосподарської продукції. Так, у 2008 р. обсяг страхових платежів сягнув 155,4 млн грн., збільшившись

протягом 2005 – 2008 рр. з 12,8 млн грн. до 155,4 млн грн., тобто в 12,1 рази; кількість укладених договорів за період з 2005 по 2007 рр. збільшилась з 910 од до 4397 од., або в 4,8 рази, проте в кризовий 2008 р. зменшилась до 1637 од. [6, 7].

Таблиця 1

Показники розвитку страхування сільськогосподарської продукції в Україні в 2005-2012 рр.

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Страхові платежі зі страхування сільськогосподарської продукції, млн грн	12,8	28,5	116,7	155,4	42,0	72,1	136,3	130,4
Темп зростання страхових платежів (до попереднього року), %	-	222,7	409,5	133,2	27,0	171,7	189,0	95,7
Надані субсидії, млн грн	5,8	12,5	47,8	72,8	-	-	-	-
Кількість договорів страхування сільськогосподарської продукції, од.	910	1330	4397	1637	1980	1217	2710	1936
Рівень страхових виплат, %	н/д*	н/д	н/д	н/д	36,5	51,0	28,0	41,0

* н/д – нема даних

Джерело: складено автором за даними [6, 7, 8, 9, 10]

На жаль, світова фінансова криза 2008 р., яка відчутно відобразилася і в економіці України, примусила уряд відмовитися від державної підтримки страхування сільськогосподарських товаровиробників. Її вплив сприяв суттєвому зниженню окремих показників розвитку аграрного страхування, зокрема, обсяг страхових платежів різко зменшився, з 155,4 млн грн у 2008 р. до 42,0 млн грн у кризовий 2009 р., і лише з 2010 р. – стабілізувався і почав повільно зростати (табл. 1).

Наступним важливим кроком у розвитку системи аграрного страхування став Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № 4391-VI [11], який набув чинності з 1 липня 2012 р. Він регулює відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві. Відповідно до цього Закону суб'єктами відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою визначені: страховики, що отримали відповідну ліцензію та відповідають вимогам цього Закону, а також є членами Аграрного страхового пулу і страхувальники – сільськогосподарські товаровиробники, які

здійснюють свою діяльність на території України і відповідають визначенням Кабінетом Міністрів України критеріям. Причому важливою умовою для надання сільськогосподарським товаровиробникам окремих видів державної підтримки (та дотацій) є обов'язковість укладення ними договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Державне регулювання у цій сфері страхування здійснюють Кабінет Міністрів України та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Таким чином, нині в Україні існує дві групи видів сільськогосподарського страхування: до першої – відносяться види добровільного сільськогосподарського страхування, що проводяться на підставі ліцензії відповідно до п. 10 ст. 6 Закону України «Про страхування» [12] «страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ» і п. 11 ст. 6 «страхування майна (іншого...)», які не конкретизують перелік видів страхування, котрі може здійснювати страховик; до другої – відноситься страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, яке здійснюється за окремою ліцензією.

Серед важливих новацій Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною фінансовою підтримкою» [11] є врегулювання питання щодо діяльності Аграрного страхового пулу. Передбачено, що Пул буде єдиним об'єднанням страховиків, які здійснюють страхування відповідно до цього Закону і їх участь у ньому стане умовою для здійснення страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Законом визначені такі його основні завдання: забезпечення взаємодії учасників системи страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну аграрну політику; організація програми перестрахування сільськогосподарських ризиків з метою забезпечення гарантій виконання страховиком зобов'язань перед страховальниками; участь у розробці стандартних страхових продуктів, методичних рекомендацій з врегулювання збитків та проведення експертиз за таким страхуванням. Пул також має створити централізовану базу даних зі страхування сільськогосподарської продукції, вести облік укладених договорів страхування за інформацією, наданою страховиками; проводити дослідження у сфері аналізу ринку страхування сільськогосподарської продукції. До його компетенції також віднесені функції щодо забезпечення покриття катастрофічних ризиків у разі виникнення надзвичайних

ситуацій. Для забезпечення виконання зобов'язань перед страховальниками Пул має створити страховий фонд покриття катастрофічних ризиків, за рахунок відрахування до нього не більше 5% страхових платежів, отриманих страховиками за цим видом страхування. Крім того, він буде здійснювати безпосереднє управління фондом покриття катастрофічних ризиків, а також мати право інвестувати накопичені фінансові ресурси.

Зауважимо, що відповідно до ст. 4 п. 1 цього Закону суб'єктами відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою визначені лише страховики та страховальники. Проте, враховуючи активну участь Аграрного страхового пулу в проведенні такого страхування його також слід вважати суб'єктом відносин страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Предметом договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою визначені майнові інтереси страховальника, пов'язані з його страховими ризиками щодо вирощеної, відгодованої, виловленої, зібраної, виготовленої первинної сільськогосподарської продукції а саме: урожай сільськогосподарських культур; урожай багаторічних насаджень; сільськогосподарські тварини, птиця, кролі, хутрові звірі, риба та інші водні живі ресурси та тваринницька продукція. Законом передбачено, що перелік сільськогосподарської продукції, страхових ризиків, щодо яких здійснюється страхування з державною підтримкою на відповідний фінансовий рік, буде затверджуватися Кабінетом Міністрів України. Крім того, Закон визначає умови і порядок страхування різних видів сільськогосподарської продукції; порядок укладення договору страхування; порядок визначення страхової суми, страхової премії за договором страхування та порядок її сплати; порядок повідомлення про страховий випадок, оформлення страхового акта та визначення збитків; порядок і строки виплати страхового відшкодування.

Відповідно до Закону державна підтримка визначена як надання сільськогосподарському товаровиробнику з державного бюджету в порядку, встановленому цим Законом, грошових коштів у вигляді субсидій для оплати частини страхової премії, сплаченої за договором страхування. На відміну від попередньої схеми (передбаченої Законом України «Про підтримку сільського господарства України» [5]), коли сільськогосподарський товаровиробник сплачував 100% премії, а потім самостійно намагався отримати 50% субсидії назад, тепер [11] передбачається, що страховальник буде сплачувати лише свою частину платежу. Решту коштів держава буде

перераховувати централізовано в Аграрний страховий пул. Але, якщо раніше розмір субсидії встановлювався на рівні 50% премії, то тепер її граничний розмір буде визначатися зорічно в державному бюджеті.

Зауважимо, що у державному бюджеті на 2012 р. не була передбачена програма страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, але в Міністерстві аграрної політики та продовольства заявили про готовність витратити на державну підтримку страхування озимої пшениці 70 млн. грн. У 2013 році передбачалося виділити на цю програму 150 млн грн, а в разі необхідності – збільшити ліміт ще на 30-50 млн грн [13].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, прийняття в 2012 р. Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», по суті, відновило державне субсидування страхування аграрних ризиків, що здійснювалось в Україні протягом 2005-2008 років, але за новими умовами. Законодавче регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою певною мірою врахувало інтереси всіх його учасників, чітко визначило роль держави за цим видом страхування й зробило його більш доступним для сільськогосподарських товаровиробників та зрозумілим для страховиків.

Відновлення державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції через субсидування страхових премій є більш ефектив-

ною формою підтримки сільськогосподарських товаровиробників, ніж пряма допомога держави у разі настання катастрофічних збитків. Але нині вона характеризується відсутністю стабільності та стійкої тенденції до зростання, що певним чином стримує розвиток аграрного страхування. Крім того, недостатня фінансова спроможність, низький рівень довіри сільгоспвиробників до страхових компаній та їх послуг (програма), відсутність механізму лобіювання та захисту прав сільськогосподарських підприємств у цій сфері страхування також залишаються негативними чинниками впливу на загальний стан страхування сільськогосподарської продукції в найближчій перспективі. Окремі вищезазначені проблеми можуть бути вирішені як зусиллями самих страховиків, так і за активної регулюючої участі держави щодо побудови ефективно діючого механізму державної підтримки аграрного сектору країни. Якнайшвидше подолання, пов'язаних з цим проблем стане позитивним чинником для подальшого, динамічного розвитку не тільки страхування сільськогосподарської продукції, а й аграрної сфери економіки України.

Подальші дослідження із цієї проблематики доцільно проводити у напрямку оцінки фінансової державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції та визначення ефективних шляхів її підвищення й формування надійного механізму страхового захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба статистики України: офіційний сайт. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/vtr_u.htm
2. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 03.12.1999 р № 1529/99. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
3. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження програми розвитку страхового ринку України на 2001-2004 роки» від 02.02.2001 р. № 98. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/98-2001-%D0%BF>.
4. Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 роки» від 18.01.2001 № 2238-III. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>.
5. Закон України «Про підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. № 1877-IV. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
6. Офіційний сайт Ліги страхових організацій України. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: <http://uainsur.com/>
7. Електронний журнал про страхування і перестраховання в Україні – Форіншурер. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: <http://forinsurer.com/>
8. Страхування в Україні. Аналітичний звіт 2010 р. К.: Український науково-дослідний інститут «Права та економічних досліджень», – 2010. – С. 30.
9. Страхування в Україні. Аналітичний звіт 2013 р. К.: Український науково-дослідний інститут «Права та економічних досліджень», – 2013. – С. 61.
10. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: http://minagro.gov.ua/ru/ministry?tid_hierarchy=384
11. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 р. № 4391-VI. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>.
12. Закон України «Про внесення змін в Закон України «Про страхування» від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР зі змінами та доповненнями. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
13. Аграрний страховий пул створили чотири страховика, яким вдалося отримати ліцензію на страхування аграрних ризиків. 09.11.2012. ?Електронний ресурс?. – Режим доступу: <http://finagent.com.ua/uk/news/11982>.